

Türkiye Göç Araştırmaları Merkezi
(TÜGAM)

Kavram Analizi:
**Geri Göndermeme
İlkesi**
(*Non-Refoulement*)

Moh Asmahil Kohan

2025/2

www.gocvakfi.org | info@gocvakfi.org

GERİ GÖNDERMEME İLKESİ (NON-REFOULEMENT) KAVRAM ANALİZİ

(2025/2)

YAZAR:

Moh Asmahil Kohan

TÜRKİYE GÖÇ ARAŞTIRMALARI MERKEZİ (TÜGAM)

GRAFİK TASARIM:

Ruha Medya A.Ş.

E ISBN:

978-625-97333-0-2

Göç Araştırmaları Vakfı

Hacettepe Mahallesi Fener Sokak No: 5

06230 Altındağ/Ankara, Türkiye

Tel.: (0312) 473 76 11

Fax: (0312) 473 79 14

Kitapçığın tüm yayın hakları Göç Araştırmaları Vakfına aittir.

Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak

sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın

hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz.

Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

İçindekiler

Giriş	2
Geri Göndermeme İlkesinin Tanımı ve Tarihsel Gelişimi	3
Geri Göndermeme İlkesinin Bölgesel ve Uluslararası Hukuktaki Kapsamı	6
Türk Hukukunda Geri Göndermeme İlkesi	8
Geri Göndermeme İlkesinin İstisnaları	9
Sonuç	10
Kaynakça	11

Giriş

Çatışma, zulüm ve işkence gibi olaylar ile ortaya çıkan istikrarsızlık ve korku, insanları yaşadıkları bölgeden bireysel ya da kitlesel olarak sınır içi veya sınır ötesi güvenli bölgelere göç etmeye zorlamaktadır. Zorunlu göç olarak tanımlanan bu süreçte, yerinden edilen kişilerin korunması, temel hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması ve yoksun kaldıkları ulusal himayenin uluslararası toplum tarafından sağlanması, evrensel bir sorumluluktur. Irkı, dini, milliyeti, toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulüm veya işkence görme korkusuyla göç etmek zorunda kalan kişilerin, sığındıkları ülkelerde korunması ve yaşam hakları ile diğer özgürlükleri tehdit altında olan yere gönderilmemesi, geçmişten günümüze kadar süregelen bir ilkedir. Bu ilke, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren uluslararası toplum tarafından kabul edilmiş ve uluslararası hukuki metinlerde “geri göndermeme ilkesi” (non-refoulement) veya “geri gönderme yasağı” olarak yer almıştır.

Teamül hukukunun bir parçası olan ve tüm devletleri hukuki açıdan bağlayan bu ilke, ülkelerin iç hukuklarında da düzenlenmektedir. Bu analizde, ilgili ilkenin kavramsal çerçevesi, tarihsel gelişimi ve hukuki dayanakları incelenmektedir.

Geri Göndermeme İlkesinin Tanımı ve Tarihsel Gelişimi

Çeşitli sebeplerle küresel mülteci krizlerinin günümüzde de dünyanın farklı bölgelerinde devam ettiği görülmektedir. Son yayımlanan istatistiklere göre, dünya genelinde 122 milyondan fazla kişi, zulüm, şiddet, çatışma ve insan hakları ihlalleri nedeniyle yerinden edilmiştir (UNHCR, 2024). Bu krizin merkezinde yer alan, temel hak ve özgürlüklerinden mahrum kalan ve sığınmak için güvenli bir liman arayan bireylerin ortak noktası, yaşadıkları toplumda karşılaştıkları tehditler ve bu tehditler nedeniyle yaşamlarında ciddi zorluklarla karşılaşmalarıdır (Betts, 2017, s. 14). Bu bireylerin vatandaşı olduğu devletler tarafından yeterince korunmadıkları ya da korunamadıkları için yaşadıkları yerden güvenli bölgelere göç etmek zorunda kaldıkları bilinmektedir. Göç sürecindeki tehlikeler, bireylerin temel hak ve özgürlüklerinden mahrum kalmalarına yol açmakta ve mevcut kırılğanlıkları derinleştirmektedir. Bu durumda olan sığınmacıların korunması ve haklarının güvence altına alınması, uluslararası toplumun ve diğer devletlerin müdahalesiyle mümkün olacaktır (Nicholson & Kumin, 2017, s. 15,16).

Diğer devletler tarafından sağlanan ve “uluslararası koruma” olarak tanımlanan bu güvencenin temelinde, genel olarak evrensel ve bölgesel insan hakları sözleşmeleri ile özellikle 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi ve bu sözleşmeye ek 1967 tarihli protokol yer almaktadır. Bu sözleşmelerin oluşturduğu uluslararası mülteci hukukunun en temel ilkesi ise geri göndermeme ilkesidir (UNHCR, The 1951 Refugee Convention).

1. Geri göndermeme ilkesinin tanımı ve kapsamı

Geri göndermeme ilkesi, ya da bir diğer ifadeyle geri gönderme yasağı, geniş ve dar anlamda iki açıdan tanımlanabilir. Geniş anlamda, geri göndermeme ilkesi, bir sığınmacı veya mültecinin sığındığı ülkenin devleti tarafından zulüm, işkence, kötü veya onur kırıcı muamele ya da diğer tür insan hakları ihlallerine maruz kalacağı bir ülkeye geri gönderilmesini yasaklayan uluslararası mülteci hukuku ve insan hakları hukukundan kaynaklanan bir ilkedir. Dar anlamda ise, bir mültecinin, ırkı, dini, milliyeti, belirli bir top-

lumsal gruba mensubiyeti ya da siyasi görüşleri nedeniyle sığındığı ülkenin devleti tarafından geri gönderileceği başka bir ülkede veya bölgede yaşam hakkı ya da diğer temel özgürlüklerinin tehlikeye gireceği durumda, uluslararası mülteci hukuku çerçevesinde geri gönderilmemesi gerektiği ilkesini ifade eder (EMN Asylum and Migration Glossary: non-refoulement).

Geri gönderilmeme ilkesi, önleyici bir ilkedir. Bu ilke kapsamında, bir sığınmacı veya mültecinin insan hakları ihlal edilecek bir yere (vatandaşı olduğu ülkeye, mutlak meskeni sayılan ülkeye veya herhangi bir yere) doğrudan ya da dolaylı olarak zorla gönderilmesi yasaklanmaktadır (Wouters, 2009, s. 25). Ayrıca, geri gönderilmeme ilkesi, işkence, zulüm ve insan hakları ihlallerine yol açan diğer kötü muamelelerin yasaklanmasında etkin bir role sahip olmasının yanı sıra, uluslararası mülteci hukukuna kıyasla insan hakları hukukunda daha kapsamlı ve geniş bir şekilde yer almakta, uyruk, milliyet, vatansızlık ya da göçmenlik statüsü fark etmeksizin tüm bireyler için geçerli olduğu ifade edilmektedir (UNHCR, 2018). Bir başka deyişle, bu ilke yalnızca resmi olarak mülteci statüsünde olan kişiler için değil, gönderilecekleri ülkede zulüm veya işkence tehlikesiyle karşılaşacak tüm sığınmacılar için de geçerlidir (Lauterpacht & Bethlehem, 2003, s. 116). Bu ilke çerçevesinde, devletlerin sığınmacıların zulüm, işkence veya insan onurunu zedeleyici muameleye maruz kalabilecekleri ülkelere geri gönderilmemeleri için tedbirler alırken, bu tedbirlerin arasında sığınmacıların kara veya deniz sınırlarında geri itilmemeleri, durdurulmamaları ya da dolaylı olarak geri gönderilmemeleri gerektiği de ifade edilmektedir (TİHEK, 2022, s. 34-35; Trevisanut, 2014, s. 669).

2. Geri gönderilmeme ilkesinin tarihsel gelişimi

Geri gönderilmeme ilkesi mültecilerin uluslararası hukukta yer alan temel haklardan faydalanmaları açısından önemli bir araç olarak tanımlanmaktadır.

Tarihsel açıdan, geri gönderilmeme ilkesi, İslam hukuku da dahil olmak üzere diğer hukuki sistemlerin, normların, kültürlerin ve geleneklerin bir parçası olduğu belirtilmektedir (Dawoody & Rodenhauer, 2021; Moran, 2020, s. 1032). İlk olarak 1892 yılında Uluslararası Hukuk Enstitüsünün Cenevre oturumunda, uluslararası hukukçular tarafından, sığınmacıların işkence veya kötü muamele görecekları devlete veya bir yere sınır dışı edilmemesi gerektiğini güvence altına alan önemli bir ilke olarak düzenlendiği tespit edilmiştir (Molnar, 2016, s. 51). Bu tarihten sonra geri gönderilmeme ilkesi çeşitli bölgesel ve uluslararası hukuki düzenlemelerde yer almaya başlamıştır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nın yol açtığı sorunlar arasında, dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşanan kitlesel göç akınları ve mülteci krizleri yer almıştır. Geri gönderilmeme ilkesi ise yaşanan bu krizler sonucunda ortaya çıkan bir olgu olarak tanımlanmaktadır. Kavramsal açıdan, geri gönderilmeme ilkesi 18. yüzyılın başlarından 19. yüzyılın ortalarına kadar dünya genelinde tanınmış bir hale gelmiştir (Setyardi, 2023, s. 2472-2473).

Birleşmiş Milletler'in (BM) kurulmasıyla birlikte, geri gönderilmeme ilkesi uluslararası hukukta daha da güçlenmiş ve İkinci Dünya Savaşı sırasında yerlerinden edilen milyonlarca mültecinin korunmasına olanak sağlamıştır. Bu ilke, uluslararası insancıl hukuku bağlamında da evrensel bir norm olarak kabul edilmiştir (Molnar, 2016, s. 52). Elli yılı aşkın bir süre boyunca kanunlaştırılmayan ve önemli bir hukuki kavram olarak kabul edilen

geri göndermeme ilkesi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi'nin 33. maddesi ile resmi bir hukuki düzenlemeye tabi tutulmuştur (Setyardi, 2023, s. 2474). Sözleşmedeki bu düzenleme, geri göndermeme ilkesinin coğrafi çekince olmaksızın tüm sığınmacıları kapsadığı belirtilmektedir (TİHEK, 2022, s. 35).

Gerİ GÖndermeme İlkesinin Bölgesel ve Uluslararası Hukuktaki Kapsamı

Gerİ göndermeme ilkesi de dahil olmak üzere, sığınmacı ve mültecilerin temel hak ve özgürlüklerini koruma altına alan birtakım ilkeler, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası hukukta düzenlenmiştir. Coğrafi çekinceye tabi tutulmayan ve tüm sığınmacı ve mültecilere uygulanan bu ilkenin, birçok bölgesel ve uluslararası sözleşme kapsamında yer aldığı görülmektedir.

- a. 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi'nin 33. maddesinde geri göndermeme ilkesi şu şekilde güvence altına alınmıştır: "Hiçbir Taraf Devlet, bir mülteciyi, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğü tehdit altında olacak ülkelerin sınırlarına, her ne şekilde olursa olsun geri göndermeyecek veya iade ("refouler") etmeyecektir."
- b. 1966 tarihli Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 7. ve 13. Maddelerinde yabancıların sınır dışı edilmelerine karşı usuli güvenceler başlığı altında bir devletin ülkesinde hukuka uygun olarak bulunan bir yabancıya ancak belirli şartların gerçekleşmesi halinde sınır dışı edilebileceği hükme bağlanmıştır.
- c. 1984 tarihli İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Küçültücü Muamele ve Cezaya Karşı BM Sözleşmesinin 3. Maddesinde geri göndermeme ilkesi şu şekilde hükme bağlanmıştır: (Sözleşme'ye taraf olan hiçbir devlet, işkenceye maruz kalma tehlikesi altında olduğundan şüphelenilmesi için esaslı nedenlerin bulunduğu bir kimseyi başka bir devlete sınır dışı edemez, geri gönderemez veya iade edemez).
- d. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Ek 7 No'lu Protokol'ünün 1'inci maddesinde yabancıların ülkeye giriş, ikamet ve sınır dışı işlemleri ile ilgili işlemlerde üye ülkelere yetki verilmiş olsa da ancak sınır dışı işlemleri konusunda ilgili ülkelerin yabancılara birtakım asgari usuli güvenceleri sağlamaları gerektiği hükme bağlanmış durumdadır.

- e. 1969 Addis-Ababa Sözleşmesi'nin 2. Maddesinde geri göndermeme ilkesi güvence altına alınmış, hayatı, fiziksel bütünlüğü veya özgürlüğü tehdit altında olan yabancıların geri gönderilmemeleri gerektiği hükme bağlanmıştır.
- f. 1969 Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 22. Maddesinde ise geri göndermeme ilkesi salt bir insan hakları yükümlülüğü olarak güvence altına alındığı görülmektedir.

Türk Hukukunda Geri Göndermeme İlkesi

Türk hukukunda geri göndermeme ilkesi, 2013 tarihli 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun 4. maddesinde düzenlenmiştir. Kanunun bu maddesinde yer alan geri göndermeme ilkesi şu şekilde ifade edilmektedir: "Bu Kanun kapsamındaki hiç kimse, işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulacağı veya ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatının veya hürriyetinin tehdit altında bulunacağı bir yere gönderilemez". Geri gönderme yasağının, YUKK kapsamında olan tüm yabancılar için istisnasız olarak uygulanacağı, 2016 tarihli ve 29656 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik'in 4. maddesinde tekrar vurgulanmaktadır.

Geri Göndermeme İlkesinin İstisnaları

1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi'nin 32. maddesinin 1. fıkrası ve 33. maddesinin 2. fıkrası, sığınmacı ve mültecilerin, ev sahibi ülkenin güvenliği için tehlike oluşturduğu veya ciddi bir adi suçtan dolayı mahkûm oldukları durumlarda geri gönderilmemelerine ilişkin istisnaları belirlemektedir. Bu koşullar, geri göndermeme ilkesine getirilen istisnalar olarak tanımlanır. Ancak, bu istisnaların dar bir şekilde uygulanması gerektiği ifade edilmektedir (ICRC, 2018, s. 3). Sözleşmeye göre, mültecilerin buldukları ülkenin güvenliği için tehlike oluşturduğu veya ciddi bir adi suçtan mahkûm oldukları durumlarda, geri gönderilmeleri söz konusu olabilir.

Devletler, geri göndermeme ilkesine uymakla birlikte uluslararası insan hakları hukukundan kaynaklanan iki yükümlülükle karşılaşır: negatif yükümlülük ve pozitif yükümlülük. Pozitif yükümlülük, devletlerin zulüm, işkence veya onur kırıcı muamele görmek korkusuyla bir ülkeye gelen sığınmacı ve mültecilere uluslararası koruma sağlamak için gerekli imkanları sunmalarını gerektirir. Negatif yükümlülük ise, devletlerin sığınmacı ve mültecileri zulüm, ölüm cezası veya onur kırıcı muamele gibi tehlikelerle karşılaşacakları bir yere göndermemeleridir (Wouters, 2009, s. 29).

“Potansiyel mağdur” olarak tanımlanan sığınmacı ve mültecilerin korunması, geri göndermeme ilkesi ve işkence yasağının kesişim noktasını oluştururken (TİHEK, 2022, s. 40), aynı zamanda devletlerin negatif ve pozitif yükümlülüklerini yerine getirdiği anlamına gelir.

Sonuç

Zorunlu göç hareketlerinin her geçen gün artması ve çeşitlenmesiyle birlikte, bir yandan ülkelerin egemenlik hakları ve kamu güvenliği, diğer yandan ise sığınmacı ve mültecilerin temel hak ve özgürlükleri ile uluslararası teamül hukukundan kaynaklanan ilkelere göç alan ülkeler tarafından güvence altına alınması önemli bir konu haline gelmiştir.

Uluslararası mülteci hukukunun temel taşıını oluşturan geri göndermeme ilkesi, ulusal, bölgesel ve uluslararası hukuki metinlerde yer almakta olup, tüm devletleri bağlayan bir teamül hukuku kuralıdır. İslam hukuku da dahil olmak üzere birçok kültür, bölge ve hukuki sistem tarafından benimsenen bu ilkenin tarih boyunca sığınmacılara uygulandığı gözlemlenmiştir. Bu ilkeye göre, devletler, pozitif veya negatif yükümlülükleri çerçevesinde, hiçbir mülteci veya sığınmacıyı ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle hayatı ya da özgürlüğü tehdit altında olacağı bir yere doğrudan ya da dolaylı olarak geri göndermeyecek veya iade etmeyecektir.

Bununla birlikte, ev sahibi ülkenin kamu düzeni, kamu sağlığı ve kamu güvenliğini tehdit eden durumlar, geri göndermeme ilkesine getirilen istisnalar olarak kabul edilmektedir.

Kaynakça

Betts, A. (2017). Zorunlu Göç ve Küresel Politika . Ankara: Hece Yayınları.

Dawoody, A. A., & Rodenhauer, T. (2021, 06 20). The principle of non-refoulement under Islamic law and international law: complementing international legal protection in Muslim contexts. Retrieved from Humanitarian Law & Policy: <https://blogs.icrc.org/law-and-policy/2021/06/20/non-refoulement-islamic-law/>

EMN Asylum and Migration Glossary: non-refoulement. (n.d.). Retrieved from Migration and Home Affairs: https://home-affairs.ec.europa.eu/networks/european-migration-network-emn/emn-asylum-and-migration-glossary/glossary/non-refoulement_en

ICRC. (2018). Note on migration and the principle of non-refoulement. <https://international-review.icrc.org/sites/default/files/irrc-904-19.pdf>. ICRC.

Lauterpacht, S. E., & Bethlehem, D. (2003). The Scope and Content of the Principle of Non-Refoulement: Opinion. Cambridge University Press, 87-177.

Molnar, T. (2016). The Principle of Non-Refoulement Under International Law: Its Inception and Evolution in a Nutshell. *Corvinus Journal Of International Affairs (COJOURN)* Vol. 1 , 51-61.

Moran, C. F. (2020). Strengthening the principle of non-refoulement. *The International Journal of Human Rights*, 1032–1052.

Nicholson, F., & Kumin, J. (2017). A guide to international refugee protection and building state asylum systems. Retrieved from Inter-Parliamentary Union & UNHCR: <https://www.unhcr.org/sites/default/files/legacy-pdf/3d4aba564.pdf>

ohchr. (2018, 01 01). The principle of non-refoulement under international human rights law. Retrieved from United Nations Network on Migration: <https://migrationnetwork.un.org/resources/principle-non-refoulement-under-international-human-rights-law>

- Setyardi, H. U. (2023). The Origins of the Non-Refoulement Principle and Refugee Admission Considerations in the Refugee Protection Framework. *Jurnal Kewarganegaraan* Vol. 7 No. 2 , 2471-1480.
- TİHEK. (2022). *Sinir Dışı Edilen Yabancılar Ve Geri Gönderme Yasağı Raporu*. Ankara: TİHEK.
- Trevisanut, S. (2014). The Principle of Non-Refoulement And the De- Territorialization of Border Control at Sea. *Leiden Journal of International Law*, 661 - 675.
- UNHCR. (2024). *Forcibly displaced people worldwide*. Retrieved from Refugee Data Finder: <https://www.unhcr.org/refugee-statistics>
- UNHCR. (n.d.). *The 1951 Refugee Convention*. Retrieved from UNHCR: <https://www.unhcr.org/about-unhcr/overview/1951-refugee-convention>
- Wouters, C. (2009). *International legal standards for the protection from refoulement: A legal analysis of the prohibitions on refoulement contained in the Refugee Convention, the European Convention on Human Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights a*. Leiden: Antwerpen: Intersentia; <https://scholarlypublications.universiteitleiden.nl/handle/1887/13756>.

daha fazla bilgi için

[/goc_vakfi](#)

[/gocarastirmalarivakfi](#)